

УДК: 001:34

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.26>

СТАДІЇ ДОКАЗУВАННЯ НАЯВНОСТІ РИЗИКІВ ПРИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кінебас О.М.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня

вищої освіти доктора філософії

Пенетеціарної академії України

ORCID: 0009-0007-1556-983X

Кінебас О.М. Стадії доказування наявності ризиків при застосуванні запобіжних заходів в кримінальному провадженні.

В статті досліджено актуальні проблеми можливості використання терміну доказування до процесу доведення існування ризиків при застосуванні запобіжних заходів в кримінальному провадженні, та розмежування стадій доведення існування ризиків при обранні (продовженні) запобіжних заходів в кримінальному провадженні.

Особливу увагу зосереджено на аналізі норм Кримінального процесуального кодексу України та практики Європейського суду з прав людини в контексті можливості застосування терміну доказування, а отже і відповідної глави Кримінального процесуального кодексу до процесу доведення існування ризиків при обранні запобіжного заходу в кримінальному провадженні. Виходячи з наявної суперечності між тим, що доказування, згідно до положень Кримінального процесуального кодексу спрямоване на доведення обставин які мали місце в минулому, або наявні в теперішньому. Та тим, що доведення існування ризиків має чітко виражений прогностичний характер, тобто спрямоване на доведення ймовірності настання певної події в майбутньому.

Визначено, що виходячи з положень Кримінального процесуального кодексу України процес доведення існування ризиків при застосуванні запобіжних заходів має бути поділено на дві стадії. А саме, доказування певних фактів та обставин які в подальшому є основою для прогнозування ймовірності вчинення підозрюваним (обвинуваченим) певних дій в майбутньому (настання того чи іншого ризику).

При цьому, застосування терміну доказування, а отже і положень відповідної глави Кримінального процесуального кодексу до процесу доведення існування ризиків при обранні запобіжного заходу в кримінальному провадженні можливе лише на першій стадії такого доведення.

В той же час друга стадія має прогностичний характер спрямований на інтелектуальну оцінку ймовірності настання певного ризику, з переліку передбачених статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України в майбутньому.

Також, автор робить висновок про відсутність чітких нормативно закріплених стандартів, які б регулювали другу стадію процесу доведення існування ризиків при обранні запобіжних заходів в кримінальному провадженні.

Ключові слова: доведення існування ризиків, доказування, застосування запобіжних заходів, кримінальне провадження.

Kinebas O.M. Stages of proving the existence of risks in the application of preventive measures in criminal proceedings.

The article examines current issues regarding the applicability of the term «proof» to the process of proving the existence of risks when applying preventive measures in criminal proceedings, as well as the differentiation of the stages of proving the existence of such risks when imposing (or extending) preventive measures in criminal proceedings.

Particular attention is focused on the review of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the case-law of the European Court of Human Rights in the context of the possible application of the term “proof,” and thus the corresponding chapter of the Criminal Procedure Code, to the process of establishing the existence of risks when choosing a preventive measure in criminal proceedings. This follows from the existing inconsistency, namely that proof, according to the provisions of the Criminal Procedure Code, is aimed at establishing facts that took place in the past or exist in the present. At the same time, the establishment of risks is of a clearly prognostic nature, i.e. it is directed at proving the probability of the occurrence of a certain event in the future.

It is established that, based on the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the process of proving the existence of risks in the application of preventive measures should be divided into two stages. Specifically, proving certain facts and circumstances that subsequently serve as the basis for forecasting the probability of the suspect (accused) committing certain actions in the future (i.e., the occurrence of a particular risk).

At the same time, the use of the term «proof,» and therefore the application of the relevant provisions of the Criminal Procedure Code, is possible only at the first stage of proving the existence of risks when applying a preventive measure in criminal proceedings.

Meanwhile, the second stage is prognostic in nature, aimed at an intellectual assessment of the probability of the occurrence of a particular risk from the list provided in Article 177 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Furthermore, the author concludes that there is an absence of clearly established legal standards governing the second stage of proving the existence of risks when applying preventive measures in criminal proceedings.

Key words: proving the existence of risks, proof, application of preventive measures, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Згідно положень частини 1 статті 194 Кримінального процесуального кодексу України під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків передбачених статтею 177 цього кодексу.

В свою чергу, в статті 177 Кримінального процесуального кодексу міститься перелік ризиків, тобто дій, спробам вчинення яких підозрюваним (обвинуваченим) має запобігти застосування до нього запобіжного заходу.

Процес доведення наявності таких ризиків вимагає від слідчого судді/суду та учасників кримінального провадження оцінки ймовірності вчинення або невчинення підозрюваним (обвинуваченим) певної дії в майбутньому (переховування від органу досудового слідства або суду, вплив на свідків, знищення речових доказів, вчинення іншого кримінального правопорушення тощо).

В той же час, процес доказування який регламентовано главою 4 Кримінального процесуального кодексу України, може бути спрямовано виключно на встановлення явищ, подій і фактів які існували в минулому або існують в теперішньому.

За таких умов, автору видається необхідним дослідження питання того, чи можливе застосування терміну доказування, а отже і відповідної глави Кримінального процесуального кодексу, до процесу доведення існування ризиків при обранні запобіжного заходу в кримінальному провадженні.

Метою дослідження є вивчення можливості застосування інституту доказування, зокрема норм Глави 4. Докази і доказування Кримінального процесуального кодексу України, до процесу доведення існування ризиків при обранні запобіжного заходу в кримінальному провадженні. Зокрема, усуненні протиріч між тим, що процес доказування не може передбачати прогнозування, в той же час, процес доведення існування ризиків при обранні запобіжного заходу, носить чітко виражений прогностичний характер, спрямований на оцінку вірогідності настання певної події (ризик) в майбутньому.

Стан опрацювання проблематики. Серед українських науковців на даний час поширеною є позиція, яка полягає у тому, що процес доказування розповсюджується не лише на процес прийняття остаточних рішень, які вирішують кримінальне провадження по суті, але й проміжних, що визначають його рух. Про, що зазначав наприклад В.А. Завтур [1, ст. 50].

Грошевий Ю.М. та Тацій В.Я. висловлювали позицію про те, що доведення підстав застосування запобіжних заходів має прогностичний характер та спрямовано в майбутнє [2, ст. 300].

В подальшому питання доказування в процесі обрання запобіжних заходів досліджували такі науковці як Каліновська М.О. [3], Вапнярчук В.В. [4], Слюсарчук Х.Р. [5] та ін.

Проте, слід звернути увагу, що досліджуючи питання доведення існування ризиків в процесі обрання запобіжних заходів науковці, не вдавались до чіткого розмежування понять та часто вживають термін «доказування існування ризиків», а не «доведення», що на думку автора даної статті є некоректним. В першу чергу, саме через вже згадану вище очевидну спрямованість процесу доказування на встановлення чогось, що мало місце в минулому або має місце в даний час.

Таким чином, слід прийти до висновку, що питання сформоване в розділі постановка проблеми на даний час не було детально досліджено вітчизняними науковцями, а отже потребує більш детального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Кримінально процесуальний кодекс України, а саме частина 2 статті 91, зазначає, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. В статті 84 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Тлумачний словник української мови надає наступне визначення слова обставина – явище, подія, факт і т. ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають, що-небудь, впливають на щось. [6]. В свою чергу, явище, подія і факт, це те що існувало в минулому або існує в теперішньому часі.

Звідси слідує, що доказування не може передбачати прогнозування, як процесу інтелектуальної оцінки ймовірності настання певної події в майбутньому, в тому числі, і через формальні обмеження закріплені в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, наведені вище.

В той же час, процес застосування запобіжного заходу відносно особи в кримінальному провадженні, вимагає доведення наявності певних ризиків. Тобто, чогось, що може мати місце виключно в майбутньому. Іншими словами, доведення існування певного ризику вимагає оцінки ймовірності настання певної обставини (явища, події, факту), а не доказування її наявності чи відсутності в теперішньому чи майбутньому.

Так, для доказування тієї обставини, що підозрюваний вчинив, наприклад, крадіжку, сторона обвинувачення має надати докази на підставі яких суд зможе встановити, що дана особа вкрала певну річ. Це можуть бути показання свідків які бачили як вчинявся злочин, речові докази які містять відбитки пальців підозрюваного, запис з відеореєстратора на якому видно момент вчинення злочину тощо.

В той же час, для доведення ризику вчинення іншого кримінального правопорушення (пункт 5 частини 1 статті 177 КПК), наприклад, тієї ж крадіжки, але в майбутньому, використання жодного з доказів наведених в попередньому абзаці буде неможливим. Оскільки кримінальне правопорушення в цьому випадку ще не було вчинено.

То, можливо, процес доведення певного ризику взагалі не вимагає надання жодних доказів, і завжди є лише припущенням того чи іншого ступеня абстракції.

Подібна позиція знаходить своє відображення в судовій практиці. Так, в численних судових рішеннях українських судів наявних в Єдиному державному реєстрі судових рішень, можна зустріти наступне формулювання: «особливість запобіжних заходів полягає в тому, що вони застосовуються не за конкретну недобросовісну поведінку обвинуваченого, а превентивно, як гарантія настання правосуддя в майбутньому. При цьому слід враховувати, що якась ймовірність того, що обвинувачений зможе спробувати ухилитись від відповідальності, існує завжди» [7].

Дана правова позиція видається автору помилковою, хоча б тому, що вона, очевидно, суперечить положенням частин 1 та 2 статті 194 КПК України згідно з якими під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову у застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе серед іншого наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків передбачених статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України. А отже, якщо є необхідність доводити існування ризиків то очевидним є те, що вони можуть або існувати або не існувати.

Аналогічної думки, щодо необхідності доведення існування ризиків, дотримується також Європейський суд з прав людини який в справі Мерабішвілі проти Грузії та ряді інших справ зазначав, що існування ризиків при обранні запобіжних заходів має бути належним чином обґрунтовано органами влади, і обґрунтування з цих питань не можуть бути абстрактними, узагальненими або стереотипними. [8, п. 222]. В справі Алексанян проти Росії Європейський суд з прав людини зазначав, що аргументи проти звільнення особи мають містити вказівки на конкретні факти і особисті обставини заявника, які виправдовують його тримання під вартою [9, п. 179].

Тобто, як національне законодавство, а саме стаття 194 Кримінального процесуального кодексу України так і норми Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод прямо вимагають не просто теоретичних припущень про наявність того чи іншого ризику, а цілком конкретного обґрунтування. А отже, необхідність посилання на конкретні факти і обставини наявні в конкретній справі при обранні запобіжного заходу є абсолютно очевидною. Тому, очевидним є і необхідність доказування наявності таких фактів і обставин.

На думку автора даної статті, усунути дане протиріччя можливо шляхом чіткого та усвідомленого розмежування термінів «доказування обставин які можуть свідчити про існування ризиків» та «доведення існування ризиків», а також поділу процесу доведення існування ризиків на дві

стадії. В цьому випадку, доказування певних обставин кримінального провадження буде виступати обов'язковим елементом та передумовою доведення існування певного ризику.

Наприклад, сторона обвинувачення має намір довести наявність ризику вчинення підозрюваним іншого кримінального правопорушення. Європейський суд з прав людини, в свою чергу зазначав, що однією з підстав яка доводить існування такого ризику може бути наявність судимості у підозрюваного (справа Сельджук проти Туреччини) [10, п. 34]. Отже, в разі якщо у підозрюваного наявна судимість, сторона обвинувачення матиме певними доказами з переліку встановленого частиною 2 статті 84 КПК України довести цю обставину (в нашому випадку таким доказом може бути відповідна довідка або вирок суду). В свою чергу, доказування тієї обставини, що підозрюваний у вчиненні певного кримінального правопорушення має судимість за скоєння злочину в минулому дозволить слідчому судді або суду зробити обґрунтоване припущення про ймовірність настання певної події в майбутньому.

Тобто, процес доведення існування ризиків, який носить прогностичний характер і спрямований на оцінку ймовірності вчинення підозрюваним (обвинуваченим) певних дій в майбутньому, має включати в себе дві стадії (етапи):

- Доказування певних фактів та обставин які мали місце в минулому або наявній в теперішньому часі (наявність судимості у підозрюваного, відсутність джерела доходу, факти тиску на свідків в минулому тощо);
- Інтелектуальна оцінка слідчим суддею, судом фактів та обставин які були доказані сторонами кримінального провадження з метою встановлення наявності або відсутності того чи іншого ризику;

При цьому, на першій стадії суд та сторони кримінального провадження можуть і мають користуватися інструментами наведеними в Главі 4. Докази і доказування Кримінального процесуального кодексу України. Оскільки, ці інструменти цілком відповідають даній меті і потребують хіба, що точкових змін (наприклад в частині прямого дозволу на використання в процесі обрання запобіжного заходу показань свідків які суд не сприймав безпосередньо).

А от, що стосується другого етапу, тобто безпосередньої інтелектуальної оцінки доказаних на першому етапі фактів і обставин з метою прогнозування ймовірності вчинення підозрюваним (обвинуваченим) певних дій в майбутньому, то тут ми змушені констатувати повну відсутність в національному законодавстві хоча б якимось врегульованих стандартів та алгоритмів такої діяльності.

Зокрема, в Кримінально процесуальному кодексу України не міститься хоча б орієнтованого переліку фактів і обставин які б могли свідчити про існування того чи іншого ризику. Наприклад, чи є сам по собі факт повідомлення про підозру у вчиненні особливо тяжкого злочину з безальтернативним покаранням у вигляді позбавлення волі достатнім аби говорити про наявність ризику втечі. Чи є наявність в підозрюваного судимості підставою говорити про наявність ризику повторного вчинення ним кримінального правопорушення тощо.

В зв'язку з чим, судді та сторони кримінального провадження змушені або самі створювати такі стандарти, або звертатися до практики Європейського суду з прав людини цитуючи відповідні рішення.

А отже, питання необхідності нормативно-правового закріплення даних стандартів є питанням яке потребує більш детального вивчення. І першим кроком для початку цього дослідження є чітке усвідомлення необхідності розмежування етапів доведення існування ризиків передбачених статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України на етап доказування певних фактів та обставин і етап їх подальшої інтелектуальної оцінки.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна сформулювати такі ключові висновки:

Існує певне протиріччя між тим, що процес доведення існування ризиків при обранні запобіжного заходу передбачає необхідність оцінки ймовірності настання певної події (ризик) в майбутньому. Та тим, що інститут доказування, в тому вигляді в якому він закріплений в Главі 4 Кримінального процесуального кодексу України, явно спрямований доказування обставин і фактів які мали місце в минулому або мають місце в теперішньому.

Дане протиріччя можливо уникнути шляхом поділу процесу доведення існування ризиків передбачених статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України при обранні (продовженні) запобіжних заходів на дві стадії.

На першій – відбувається доказування сторонами обвинувачення та захисту певних фактів та обставин, які, в подальшому, в разі визнання таких фактів і обставин судом доведеними, використовуються на другій стадії, для прогнозування ймовірності настання певного ризику. При цьому, інструменти доказування закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі не можуть бути застосовані до другого етапу, оскільки на ньому фактично відбувається прогнозування судом та сторонами провадження майбутнього.

В той же час, друга стадія, яка полягає в оцінці ймовірності настання певної події (ризик), потребує нормативного закріплення певних стандартів такої оцінки (стандартів доведення існування ризиків).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завтур В.А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017, 245 с.
2. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.; за заг. ред В.Я. Тація, В.П. Пшонки. Х.: Право, 2013. 824 с.
3. Каліновська М.О. Особливості кримінального процесуального доказування під час застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Львів, 2021.
4. Вапнярчук В.В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування: дис. докт. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2018.
5. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017.
6. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=обставина>.
7. Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 13 лютого 2025 року у справі №743/52/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125137505>.
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Мерабішвілі проти Грузії. Параграф 222. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-178753%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-178753%22]}).
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Алексанян проти Росії, параграф 179. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90390%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90390%22]}).
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Сельджук проти Туреччини, параграф 34. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-71944%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-71944%22]}).